

YU ISSN 0027-8084

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

PG
1201
.N24

Наш језик.
НАШ ЈЕЗИК

XXVI/1

UNIV. of MICH.
FEB 17 1984
Current Serials

**БЕОГРАД
1983.**

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXVI (нова серија)

Св. 1

САДРЖАЈ

Пола века од покретања „Нашег језика“ (МИТАР ПЕШИКАН) . .	3
Морфема <i>-тељ</i> у комбинацији са другим суфиксним морфемама (СТАНА РИСТИЋ)	6
Још једном о аналитичком компаративу у српскохрватском (МИЛАН СУРДУЧКИ)	25
О лексичким синонимима (МИЛОРАД ДЕШИЋ)	34
О Речнику нових речи (ДАРИНКА ГОРТАН-ПРЕМК)	42
Моја посљедња о <i>мљину</i> (МИЛАН МОГУШ)	48
О речима <i>разблудан</i> , <i>заблудан</i> и <i>блештати</i> , <i>бљештати</i> (МИРОСЛАВ М. НИКОЛИЋ)	50
О именици <i>стопало/стопала</i> (СЕЛЕНА СЕФЕРОВИЋ-АРСЕНОВИЋ) . .	54
Питања и одговори	
Буричин или Буричин (МИЛИЈА СТАНИЋ)	57
Јубилеји	
Уз осамдесетогодишњицу професора Михаила Стевановића (ДАРИН- КА ГОРТАН-ПРЕМК)	59
Библиографски прилог	
Попис расправа и чланака — Наш језик XXI—XXV (ЈОВАНКА МИЛОВАНОВИЋ)	61

О РЕЧНИКУ НОВИХ РЕЧИ

1. Речник нових речи — Речи, изрази и значења настали у српскохрватском језику после другог светског рата — Јована Ђирилова (у издању Народне књиге, Београд 1983) садржи 1173 лексичке јединице. Број је речи по словима (уз могуће грешке настале при једном бројању) следећи: А — 62, Б — 68, Ц — 18, Ч — 6, Ћ — 1, Д — 70, Џ — 16, Ђ — 2, Е — 35, Ф — 52, Г — 29, Х — 52, И — 36, Ј — 7, К — 88, Л — 28, Љ — 1, М — 71, Н — 35, Њ — 3, О — 23, П — 136, Р — 53, С — 116, Ш — 15, Т — 68, У — 16, В — 41, З — 17, Ж — 8¹.

Рећи ћемо неколико речи: о обухваћеном лексичком фонду, о начину идентификовања и дефинисања и о својствима овога речника са становишта типологије лексикографских дела.

2. О *обухваћеном лексичком фонду*. Већина је нових речи које овај речник бележи страног порекла². Једне су од њих део интернационалне лексице, као *астрофизика*, *астронаут*, *аутизам*, *кибернетика*, *монитор*, *синопсис* (и, по правилу, грчке или латинске етимологије), друге су позајмљене из живих језика. И њих је више. То су пре свега енглеске речи, као *допинг*, *дракстор*³, *драјв-ин*⁴, *дред-локне*, *дрил*, *гегмен*, *гламор*, *лид*, *локомушн* и др.,

¹ Речник је штампан латиницом и речи су организоване по абecedном реду.

Једна напомена. Све речи дате у овом речнику нису нове, нису први пут код нас забележене и лексикографски протумачене. Нпр. у речнику је 62 одреднице на *а*, а од њих је двадесетак већ дефинисано у Великом рјечнику страних ријечи Б. Клаића (1972).

² То констатује и сам аутор у Уводним напоменама, стр. 5—7.

³ Ј. Ђирилов ову одредницу даје у облику *драгстор*, дакле, без регистровања асимилације по звучности. И ту није у праву — ова реч у нашем језику није сложеница (нити имамо реч у облику првог дела, нити имамо других речи са првим таквим делом), и према нашим правописним нормама треба је писати у облику *дракстор* (без обзира на то што је могуће да у пракси срећемо и облик *драгстор*).

⁴ Ово у нашем језику није полусложеница, и за писање са пртицом није било разлога.

Посебно је питање да ли је ову реч и требало уносити односно да ли је она уопште ушла у наш језик.

мада има, додуше много мање, и оних које су другога порекла нпр. француског, као *дефенетрација*, *дегажман*, *деодоранс*⁵, *филаж*, или италијанског, као *еспресо*, *урлатор*, или немачког као *фау-ефект*, *гастарбајтер*, или руског, као *актовка*, *дача*, *кружок*, *уравниловка* итд.

3. Степен адаптираности ових туђица различит је. Фонетско-фонолошки и графемски оне су готово све дате у систему нашега језика (изузев *драгстор*, *екшн пејтинг* и још по која). Морфемски су неке више, неке мање прилагођене. Неке од ових позајмљеница подложне су морфемској анализи, и самим тим њихови делови имају способност учествовања у даљој морфемској комбинаторици, продуктивни су — и у композицији, и у деривацији; то су најчешће речи грчког или латинског порекла, као *деколонизација*, *деметрополизација*, *дијапозитив*, *дискотека* и сл. Неке су, пак, морфемски нерашчлањиве, и непродуктивне, као *бец*, *деск*, *џанки*. Морфолошки се већина ових страних речи уклапа у систем нашега језика, тј. њихови основни облици указују на категорију којој припадају, мада има и оних чија форма не пружа ни основне елементе потребне за такву оријентацију, као *фанки*, *ћути-фри*.

И систем употребне вредности ових речи различит је. Мало је њих на путу ка општем лексичком фонду, као *бојлер*, *комбајн*; више је оних чија је употреба ограничена (социјално и просторно), као *ајлајнер*, *буклет*, *дегажман*, *депилатор*; највише је оних које се везују за термилошке и номенклатурне системе различитих научних и стручних дисциплина, као *екологија*, *економетрија*, *екранизација*, *електрокардиограф*, *ембарго*.

4. И нове домаће речи различите су употребне вредности. Мањи број њих припада општем лексичком фонду, као *замрзивач*, *усисивач*, већи број — различитим специјалним лексичким системима, термилошким, као *доходован*, *самоуправљање*, или експресивним, као *цртаћ*, *кафић*, *љубић*.

5. У Речнику нових речи дате су и вишечлане речи односно лексички везане синтагме, било домаће, било стране, било комбиноване од различитих елемената; нпр. *апстрактни експресионизам*, *атомска бомба*, *аутономна покрајина*, *бамбусова завеса*, *человечерња драма*, *црна јама*, *црна кутија*, *црвена гарда*, *црвени кутић*, *четворочлана банда*⁶, *ћорава кутија*, *даљински управљач*, *даваоци услуга*, *дечији додатак* и др. И ове су лексичке јединице најчешће чланови каквих термилошких система.

⁵ *Дезодоранс* није дат — могуће стога што је већ забележен у Великом рјечнику страних ријечи Братољуба Кланђа.

⁶ Ову одредницу, као још понеку — нпр. „*ћорава кутија*“, „*црвени телефон*“ Ј. Бирилов даје под наводницама (што није уобичајен лексикографски поступак за обележавање стилске маркираности речи).

6. У Речнику су забележена и нова значења лексикографски већ засведочених речи, нпр. *албум* — омот са више грамофонских плоча, *помак* — термин из есејистике, *кола* — аутомобил.

7. У Речник су ушле и неке скраћенице, као *СИЗ*, *УФО* и још по која (нема *ОУР*-а, *ЗУР*-а, и сл.).

И на крају, једна општа карактеристика. Обухваћени лексички фонд углавном чине именице или именичке вишечлане речи (уз по који глагол, као *проблематизовати*). Ово је последица ограничене употребне вредности дате лексике, односно њене везаности за термилошке, а самим тим и појмовне системе појединих наука и струка.

8. *О начину идентификовања и дефинисања*. У овоме речнику речи-одреднице нису акцентоване. Уз њих нису дате ни граматичке информације. Нпр. за реч *децибао* индиректно из дефиниције (зидне новине у Кини за време културне револуције) закључујемо да је именица, али изостаје могућност информисања о њеном роду (не знамо да ли је мушког, женског или средњег рода, а то значи да јој не можемо одредити ни парадигму)⁷; или за реч *фанки* не можемо утврдити ни категорију којој припада — именичку или придевску, и поред датог објашњења уз њу: „(енгл. сленг *funk*у савремен, у току) реч настала међу цез-музичарима. Означава одређен стил свирања. Карактерише се експресивним ефектима и ритмом који опонаша ритам валцера. Настао као реакција на „cool“ („кул“) и значи обнову традиције блуза“.

9. Уз речи страног порекла дат је податак о етимологији; по правилу се наводи језик из кога је реч посуђена, а за интернационалне речи — грчки или латински (ако се на те језике оне могу свести, без обзира на језик посредник)⁸. За речи које су настале преводом (или којима је превод било подстицајни модел) дата је страна реч или синтагма која је послужила као узорак; нпр. *кошарка* (енгл. *basket-ball*; *baskett* корпа, *ball* лопта), *испирање мозга* (енгл. *brainwashing*; *brain* мозак, *to wash* прати), *нова левица* (енгл. *new left*, франц. *nouvelle gauche*). Посебно напомињемо да тачност датих етимологија нисмо проверавали.

10. Дефиниције су у овоме речнику двојачке: енциклопедијске и речничке, лексикографске; првих је више, других је мање, баш као што је и више речи које припадају специјалним лексичким системима него оних које припадају општем фонду. Дефиницијом енциклопедијског типа објашњавају се појмови и догађаји, као и све оно што је у вези са њима. Исп. нпр. дефиницију дату уз реч *плејбој*: „(енгл. *playboy* веселац) реч је позна-

⁷ Овакав је начин давања одредница (без граматичких информација) уобичајен у енциклопедијама и сл. приручницима.

⁸ Овај је поступак уобичајен у модерној описној лексикографији.

тија по драмском делу ирског драматичара Џ. М. Синга (J. M. Synge) „A Playboy of the Western World“, у преводу Боровоја Недића „Виловњак од западних страна“; ветропир, забављач, младич који лакоумно живи, удварајући се имућним и славним женама. Часопис за мушкарце „Playboy“, основан 1953. Познат, осим по женским актoвима снимљеним најбољом фото-техником, и по опширним интервјуима са значајним личностима, као што су, нпр.: Џими Картер (Jimmy Carter), Жан-Пол Сартр (Jean-Paul Sartre), Марлон Брандо, Џон Ленон (John Lennon), Оријана Фалачи (Oriana Fallaci) и др.⁹ Дефиницијом лексикографског типа идентификује се семантички садржај речи у лексичком систему коме реч припада.¹⁰ Таква је нпр., дефиниција дата уз *пластикер* — „терорист који у својим акцијама употребљава пластичне бомбе“, или уз реч *хајцек* — „отмица авиона, ваздушно пиратство“.¹¹

У дефиницији, обично на почетку, дата је област којој термин припада. Нпр. *самоуправне интересне заједнице* (скраћено СИЗ) један од основних термина југословенске самоуправне праксе. Заједнице које оснивају радни људи ради задовољавања личних и заједничких потреба и интереса и њиховог усклађивања са општим друштвеним потребама. Постоје СИЗ-ови друштвених служби (наука, култура, здравство, образовање), социјалног осигурања, становања, комуналних делатности, запошљавања итд.“

На крају дефиниције уз речи чија је маркираност уочена дају се подаци о томе. Нпр. *састанчење* „пречесто одржавање састанака или присуствовање великом броју састанака. Глаголска именица од глагола *састанчити* која има критичан призив“¹². Оваквих је података, морамо рећи, могло бити и више, посебно оних који одређују уобичајеност односно неуобичајеност употребе дате речи. Нпр. из дефиниције дате уз реч *каст* (енгл. *cast* подела) подела улога глумцима у позоришту, на филму или теле-

⁹ Навешћемо и дефиницију дату уз реч *драгстор* због симпатичног, а неуобичајеног укључивања једне шале у објашњење: „(енгл. *drug* лек, *store* радња) радња у којој се продају све врсте робе, веома често до дубоко у ноћ или нон-стоп. Порекло води од старих америчких апотека (*drugstores*), у којима се постепено почела продавати свакаква роба. Класична је следећа анегдота: У драгстор улази купац и пита: „Да ли прегледате мокраћу?“ „Како да не“, одговара продавац. „Онда, молим вас, оперите руке и дајте ми килограм јабук“.

¹⁰ Исп. Д. Г. Премк, О семантичком садржају лексикографске дефиниције, Лексикографија и лексикологија, Зборник реферата, Београд 1982, 49—51.

¹¹ Чини нам се да је у ваздухопловству уобичајен термин *хајцекинг*.

¹² У речнику су обрађени готово искључиво именички појмови; нпр. дат је *депилятор*, али је изостало *депилирати*; глагол *састанчити* упућен је на глаголску именицу *састанчење* (што лексикографски није коректно).

визији. Погрешна подела — мискаст“ не можемо закључити да ли је то уобичајен термин или није (а биће да није).

11. Уз дублетне или синонимске лексеме у Речнику је спроведен поступак упућивања на одредницу која је обичнија у овој средини, нпр. *мигавац* в. *жмигавац*, или на ону која се аутору чинила обичнијом, нпр. *самопослуга* в. *самоуслуга*, или *привезак* в. *привесак* (код речи којој је дата предност упућена реч се не помиње). Ако су, пак, ове одреднице по абecedном реду једна до друге даване су равноправно, као *хулахоп*, *хулахуп*.

12. Речи су у овом речнику семантички идентификоване односно дефинисане само у једној семантичкој реализацији, у једном значењу (изузевши неколико речи као *замрзивач*, *меморандум*, *солитер*, које су дате са по два значења — а) и б) — што је и нормално у идентификацији појмовног система, у терминолошким и енциклопедијским приручницима; речи само као елементи лексичког система имају развијену полисемантичку структуру.

13. Примери употребе речи односно потврде, извори из којих су забележене у овоме речнику изостају. Ово је уобичајен поступак у речницима страних речи, у терминологијама и енциклопедијама. Међутим, у модерним филолошким речницима, у описним речницима примери се увек наводе; они су део опште информације о речи-одредници И управо је овај недостатак онемогућно и проверу тачности дефиниција¹³ и проверу оправданости уношења неких речи у овај речник (наиме, за неке нам се одреднице чини да се пре може рећи да представљају просту, ситуациону употребу речи из страног језика — као када бисмо наместо *хвала* у некој прилици рекли еквивалентну енглеску, француску или др. реч — него страну реч која је ушла, или улази, у наш језик).

14. О својствима овога речника са становишта типологије лексикографских дела. Речник нових речи у основи је мали енциклопедијски лексикон, са елементима речника страних и новијих речи уопште. За енциклопедијски тип лексикографских дела овај речник везује пре свега избор лексичког фонда, затим начин његовог идентификовања у заглављу (без граматичких и др. података) и, на крају, садржај датих дефиниција.

15. Наместо закључка — предлог израде филолошког рачника нових речи. Наши описни речници савременог језика, и довршени Речник српскохрватскога књижевног језика МС (у шест томова) и Речник српскохрватскога књижевног и народног језика

¹³ Ипак смо запазили и по коју омашку. Нпр. *плава зона* није „градска зона у којој је забрањено паркирање приватних аутомобила“, већ зона са специјалним режимом паркирања (паркирање је дозвољено само на означеним местима итд.).

САНУ, чија је израда у току (досад је објављено 11 томова, од 30—35 колико ће их укупно бити) обрађују лексику од Вуковог времена до, углавном педесетих-шездесетих година овога века. Недостатак савремене грађе управо се почео отклањати интензивним ексцерпирanjem најновијих извора. На овај начин прикупљене речи биће укључене у грађу ових речника и обрађене у Речнику САНУ заједно са другима, а у Речнику МС, вероватно у трећем или у додатку другом издању (уколико не дође до израде новог речника мањег обима). У сваком од ових случајева — обрада ове лексике сачекаће дуже или краће време.

Речник нових речи могли бисмо имати и брже (уколико бисмо смогли филолошких снага и уколико би било финансијских могућности). Такав би речник могао обухватити грађу из најновије литературе, из часописа, новина и др., као и из говорног језика или, што је ограниченије, али са више изгледа за реализацију, само нову лексику из новина и часописа (ону која није обухваћена постојећим речницима). Прикупљање и обрада ових речи био би посао који би текао паралелно са др. лексикографским пословима. Начин лексикографске обраде требало би да буде филолошки, као у два поменута речника, само сажетији. Резултати овога рада дати у облику малог речника¹⁴ могли би бити објављивани нпр., сваких пет година, и, нпр., као посебна свеска часописа Наш језик.

Д. Г. Премк

¹⁴ Исп. метод израде речника нових речи у уводним напоменама датијм уз Новое в русской лексике, Словарные материалы — 79, Москва 1982.